

УДК 811.111:81'42:115

**ДИСКУРСОТВІРНА РОЛЬ
КОНЦЕПТУАЛЬНИХ МЕТАФОР З РЕФЕРЕНТОМ ЧАС:
ЕКОЛІНГВІСТИЧНИЙ ПІДХІД**

Н.С. Гошилик, канд. філол. наук (Івано-Франківськ)

У статті розглянуто дискурсовірну роль концептуальних метафор з референтом ЧАС. Виявлено різновиди концептуальних темпоральних метафор, з'ясовано їх вплив на розвиток дискурсу. Дослідження проведено в еколінгвістичній парадигмі з позиції розгляду екологічної системи “концептуальна метафора з референтом ЧАС – дискурсне середовище її існування”.

Ключові слова: дискурс, еколінгвістика, концептуальна метафора.

Гошилык Н.С. Дискурсообразующая роль концептуальных метафор с референтом ВРЕМЯ: эколлингвистический подход. В статье рассматривается дискурсообразующая роль концептуальных метафор с референтом ВРЕМЯ. Выявлены разновидности концептуальных темпоральных метафор и влияние на развитие дискурса. Исследование проведено в эколлингвистической парадигме с позиций рассмотрения экологической системы “концептуальная метафора с референтом ВРЕМЯ – дискурсная среда ее существования”.

Ключевые слова: дискурс, эколлингвистика, концептуальная метафора.

Goshylyk N.S. Discourse-Genereting Role of Conceptual Metaphors with TIME Referent: Ecolinguistic Approach. The article focuses on the discourse-genereting role of conceptual metaphors with TIME referent. The types of conceptual temporal metaphors and their influence on the development of discourse have been revealed. The research takes the ecolinguistic approach from the point of view of the ecological system “conceptual metaphor with TIME referent – discourse environment of its existence”.

Key words: discourse, ecolinguistics, conceptual metaphor.

Метафоричний опис світу є специфічним засобом реалізації людиною пізнання, осмислення гносеологічних передумов існування, розуміння власне буття та можливості надання навколишньому світу впорядкованості, організованості та створення умов для практичної діяльності. З когнітивної точки зору метафора спрощує бачення світу, робить його доступним для сприйняття, відповідно когнітивно-дискурсивний підхід до аналізу метафоричного перенесення дає змогу розглянути метафору як механізм формування смислу, який реалізується в дискурсі. Метафора виступає концептуальним засобом організації, структурування світобачення автора. У цій статті ми досліджуємо дискурсовірну функцію темпоральних метафор, що знаходить вираження у побудові відповідного контексту, з урахуванням впливу метафори на власне дискурс як середовище сво-

го функціонування, що, в свою чергу, теж впливає на саму метафору. Саме їх взаємодія дає змогу з'ясувати визначені мовні явища з точки зору еколінгвістичного підходу, а саме розгляду екологічної системи “концептуальна метафора з референтом ЧАС – дискурсне середовище її існування”, що зумовлює актуальність дослідження.

Метою цієї розвідки є виявлення дискурсовірної ролі концептуальних метафор з референтом ЧАС в сучасному англomовному публіцистичному дискурсі.

Об'єктом розвідки є концептуальні темпоральні метафори. Предметом дослідження виступає дискурсовірний потенціал концептуальних метафор з референтом ЧАС. Матеріалом слугують інтернет-версії англomовних засобів масової інформації.

Розуміння сутності часу як базової характеристики буття є відмінним протягом різних періодів розвитку цивілізації. Природа часу, що належить до кола базових світоглядних понять, набуває різних трактувань залежно від парадигми, в системі орієнтирів якої вивчається час. У світлі настанов антропоцентричної парадигми час постає як гранично суб'єктивована сутність. Розуміння часу є результатом контактів людини зі світом, що вкотре свідчить про антропоцентричний характер пізнання й доводить, що, незважаючи на тісний зв'язок з універсальним світовим порядком, джерелом ідеї часу є розум людини. Безсумнівною є також необхідність міждисциплінарного характеру проведення дослідження часу, без чого характеристика цієї базової світоглядної категорії з позицій лінгвістики не може претендувати на вичерпність та достовірність.

Одним з таких інтегративних напрямків є еколінгвістика, розділ мовознавства, який сформувався на перетині соціального (співвідношення соціальних і мовних структур у процесі розвитку мислення), психологічного (проблеми мовленнєвого впливу) і філософського (виявлення в мові спільних якостей і закономірностей розвитку суспільства і пізнання) напрямків лінгвістики. Становлення еколінгвістики як “системи знань ноосферного рівня” [2] знайшло відображення у системі значень терміну “екологічний”, який з одного боку стає метафоричним [9, с. 142], а з іншого розширює спектр вживання, і у лінгвістичних розвідках знаходимо *екологічну (e/i) еволюцію, когніцію, онтологію, мову(и), спостереження, групи, культуру, антропологию і власне лінгвістику* [7].

Зважаючи на відносну новизну напрямку, на сучасному етапі еколінгвістика не має чіткого термінологічного апарату, строгої визначеності, а є радше застосуванням певного спільного принципу для вивчення мовних явищ та феноменів, які взаємодіють з мовою. Одне з перших методологічних положень еколінгвістики було сформульовано так: “мова і мовні структури розглядаються не як замкнені й існуючі для самих себе одиниці, а як система одиничних структур, що взаємодіють з навко-

лишнім світом; неможливо вивчати мову у відриві від її природного й культурного оточення” [5, с. 91–118].

Одне з визначень еколінгвістики вказує на такий підхід до аналізу мови, який враховує дослідження будь-яких відносин між мовою та її оточенням, при цьому домінуючим компонентом стає безпосередньо навколишнє середовище, яке прирівнюється до соціуму [6, с. 324]. Водночас варто наголосити, що “способи представлення мовних знань в дискурсі повинні бути в нерозривному зв'язку з когнітивно-прагматичною діяльністю людини” [3, с. 104].

Як відомо, людина не має особливих рецепторів для сприйняття часу, тому бачення часу крізь призму концептів, що безпосередньо базуються на сенсорній інформації, є способом досягнення наочно-образного уявлення про час. Метафорична розробка (elaboration) [4, с. 5] темпоральних концептів полягає у їх структуруванні за подібністю до концептуальних сутностей іншої, не-темпоральної природи.

Основну метафору, яка структурує дискурс та певним чином організовує його інформаційно-змістову складову, ми вважаємо дискурсотвірною. Необхідно брати до уваги, що така дискурсотвірна метафора вводить подію в дискурс і водночас є способом висловлення думки автора стосовно події.

Метафоричне втілення в мовних одиницях досвіду розумового осягнення часу базоване на апеляції до досвідного знання, отриманого людиною з інших джерел, зокрема сенсорного, пов'язаного зі сприйняттям фізичних об'єктів, особливо, з тілесним досвідом. Діапазон таких метафор є різноманітним та дає змогу трактувати події, дії, емоції, ідеї в термінах предметів та речей. До первинних метафор часу належать ЧАС є ПРЕДМЕТ, ЧАС є ЛЮДИНА, ЧАС є ТВАРИНА, ЧАС є РЕСУРС, ЧАС є ПРОСТІР та ЧАС є КОНТЕЙНЕР, які є основою розуміння часу людиною (детальніше див. [1, с. 45–46]).

Проаналізуємо мовний матеріал з точки зору потенціалу дискурсотвірності концептуальних

метафор з референтом ЧАС в публіцистичному дискурсі. Зауважимо, що у публіцистичному дискурсі цей тип висловлення характеризується наявністю фактів, припущень, загальних тверджень, тобто є ілюстрацією засобів впливу на суспільну свідомість, формування певних соціальних, політичних стереотипів. Метафора як описово-оцінне мовне явище відповідає цілям публіцистичного дискурсу – інформувати та переконувати.

Концептуальна метафора ЧАС є ЛЮДИНА наочно пояснює, як сучасний *homo sapiens* бачить час, як до нього відноситься і яке ставлення уявляє до себе з боку цього феномена. Антропоморфна онтологічна метафора ЧАС є ЛЮДИНА в англomовному публіцистичному дискурсі маніфестує себе в метафоричних виразах, що позначають суб'єкт, його ознаки та дії.

СУБ'ЄКТИ концептуалізуються переважно в термінах соціальних ролей людини. Матеріал дослідження дав змогу виявити низку таких метафоричних суб'єктів, де референтом виступає час, як-от: ВОРОГ, КРИТИК. Розглянемо такі фрагменти дискурсу.

Так, наприклад, слова Держсекретаря США Дж. Керрі ілюструють бачення часу у ролі ворога, який перешкоджає мирному врегулюванню ситуації:

But obviously, the time is getting near where we need to make some judgments. Last time I was here, I said it's time for leaders to make some hard decisions. And that stands. It is time. Now, why is it urgent? It is urgent because time is the enemy of a peace process. Time allows situations on the ground to change and/or to harden, or to be misinterpreted. The passage of time allows a vacuum to be filled by people who don't want things to happen. The passage of time can also see other dangers rise that are unforeseen today that then make moving more difficult and/or impossible. And the passage of time, obviously, has the ability to wear out people's patience and to feed cynicism and to give people a sense of impossibility where there in fact is possibility (The Times of Israel, 27 June, 2013).

У наведеному фрагменті метафоричне перенесення ЧАС є ВОРОГ є дискурсотвірним, оскільки активні дії ворога спрямовані на знищення наявного мирного процесу, а також на недопущення можливого мирного вирішення проблем, що є суттю цього фрагменту дискурсу. Очевидно, що наступні дії, які приписані часу-ворогу теж мають агресивне начало й агресивну реалізацію, оскільки активно впливають на процес та мають на меті виконання чиеїсь волі. Як відомо, дії суб'єкта концептуалізуються як фізіологічні процеси та ментальні операції, що їх здійснює суб'єкт. У цьому прикладі до таких агресивних дій належать: *time allows situations to harden; time allows a vacuum to be filled by people; time can also see other dangers rise; time, obviously, has the ability to wear out people's patience and to feed cynicism and to give people a sense of impossibility*. Характерно, що усі дії належать до сфери ментальних операцій, які передбачають власне когнітивні дії людини і маніпуляції зі свідомістю, дії стосовно інших осіб. Відповідно, концептуальна метафора ЧАС є ВОРОГ створює текст та рамки для його інтерпретації, створює активний образ самого референта. Супровідні темпоральні метафори, такі як ЧАС це ОБ'ЄКТ ЯКИЙ НАБЛИЖАЄТЬСЯ (*the time is getting near*) та ЧАС це ПРОСТІР (*the time ... where*) створюють додаткове тло для підсилення ролі часу-ворога, апеляції до активних дій.

У наступному фрагменті спостерігаємо концептуалізацію часу у ролі критика:

Time is a ruthless critic. Books that 50 years ago seemed essential have already dwindled in significance. Virtually nothing survives from 1903. After the Twenties, and after the watershed of Modernism, there are decades when many of the books we considered seemed to be scarcely more than footnotes to the works of Joyce and Woolf (Guardian, 12 October, 2003).

Автор змальовує ситуацію, яка складається навколо “часової валідності” книг. Критика, яку ми тлумачимо як вказування на недоліки, висловлювання негативної оцінки, теж належить до агресивних дій, оскільки вона передбачає визначення того, що має право на існування. Так, час виконує

функцію критика у соціумі стосовно літературних творів і визначає доцільність їх подальшого “життя”. Окрім того, ознаки суб’єкта дії концептуалізуються за посередництва рис характеру людини, у наведеному фрагменті це *ruthless* – безжалюсний, жорстокий. Очевидно, що така ознака відповідає активному агресивному стилю поведінки суб’єкта дії.

Концептуальна метафора ЧАС є ЛЮДИНА знаходить втілення у діях суб’єкта, які позначають ментально-активні операції, наприклад:

In his address to lawmakers before the vote, Stepashin promised to tackle the country's huge economic and social problems. He said Russia needs bold and effective policies to reverse years of economic decline, but he spelled out few details. "There is no room for half-measures and compromises any longer," he told. "Time demands courageous and thoroughly verified steps," he added (Guardian, 19 May, 1999).

Активність дій часу у цьому метафоричному переносі пояснюється власне суттю вимоги, тобто пропозицією в категоричній формі щось зробити, зобов’язання, змушування до певних дій, нав’язування своєї волі.

Характерно, що дії суб’єкта перебувають у прямій залежності від власне ролі суб’єкта. Так, можна вибудувати логічні ланцюги СУБ’ЄКТ – ДІЯ СУБ’ЄКТА – ОЗНАКА, які показують взаємозалежність понять. Час постає у вигляді жорсткого, впливового володаря:

а) який виконує дії, що вказують на його жорстокий характер:

She was surprised that he remembered, and though she didn't want to, she found herself recalling the girl who'd wanted to write. The old dream was heavy now. "That was before I learned..." "Learned what?" She shrugged, unable to meet his eyes. "I don't know. How life slips away from you while you're standing in a grocery line. How time takes everything – youth, hopes, dreams! (People, 14 December, 1996) – час відбирає усе найважливіше для людини, особливо нематеріальне;

The Eighties were a cruel time for the imagination (Independent, 13 March, 2005) – час поводить жорстоко;

б) якого сприймають активним, діючим, впливовим:

One could notice the traces of time on her face (Chicago Tribune, 14 May, 2006) – час впливає на фізичний стан та вигляд людей, лишаючи свої сліди на їх обличчях;

I can't believe it's the same place – time has really changed the way the castle looks (USA Today, 19 February, 2008) – час змінює вигляд предметів, очевидно, нав’язуючи свою волю суб’єктам дії.

Окремо варто розглянути метафоричні вирази, які концептуалізують час у вигляді суб’єкта дії з корелятом ВБИВСТВО, і об’єкта дії з тим самим корелятом. Іншими словами, час сприймається як вбивця, і водночас, навіть у тому самому фрагменті дискурсу як жертва. Це свідчить про контрактивне сприйняття часу та є виявом парадоксальності відносин суб’єкта/об’єкта дії, власне парадоксальності бачення людиною ідеї часу.

Розглянемо приклад, який ілюструє таке сприйняття часу:

Svendsen elegantly outlines, and then dismisses, Heidegger's dense and some might say boring thesis on boredom, which is not easily condensed into brief summary. But here goes. In the normal run of events, time kills us; in boredom, we kill time. Needless to say, that's not quite how Svendsen or the great German philosopher put it, but Heidegger did believe that what he termed "profound boredom" was a radical means of accessing the essence of being (Guardian, 17 July, 2011).

У наведеному фрагменті бачимо дві дискурсові темпоральні метафори ЧАС є ОБ’ЄКТ ДІЇ (*we kill time*) та ЧАС є СУБ’ЄКТ ДІЇ (*time kills us*), які позначають агресивну дію, а саме позбавлення можливості існувати. Обидні метафори є звичними для сприйняття мовця, однак потребують певних умов для їх реалізації, а саме нормального перебігу подій для першого метафоричного

переносу або ситуацію нудьги для актуалізації другої концептуальної метафори.

У наступних двох фрагментах дискурсу спостерігаємо констатацію заперечення бачення часу як об'єкта дії, натомість знаходимо ствердження стосовно ролі часу як агресора, який створює загрозу життю. Беззаперечно, такі метафоричні переноси є досить суб'єктивними, а твердження стосовно ролей часу залежить від мовця та контексту. Пор.:

The living death of unemployment also grips Stephen's parents, who live about a half hour away from him. His father, Walter, was laid off a few years ago, and is now dying of cancer. In a final conversation he tries to describe the strain of not working. "You get to thinking. You've got too much time to think. . . . You talk about passing time, killing time, and you don't know what you're on about. You don't kill time, time kills you. It gets your head like in a pair of nut crackers and it squeezes. Some afternoons I used to look at the clock, and I swear it didn't move." (New York Times, 21 December, 1986).

The woman, Esther Balas, 77, said that she had lived on the parkway since her family was exiled from Egypt in 1962. Now, life on the street entertained her. "I have to kill the time," she said. "The time kills me." (New York Times, 10 October, 2008).

Зазначимо, що дискурсотвірною в обох фрагментах є концептуальна метафора ЧАС є ВБИВЦЯ / ЖЕРТВА ВБИВСТВА, що зорганізовує дискурс, власне створює певний ймовірний світ для мовця, який має своє відображення у світ реальному та є свідчення парадоксальності відносин у власне екосистемі.

Концептуальна метафора ЧАС є ТВАРИНА унаочнюється в агресивних образах ТВАРИНИ, ХИЖАКА. У наступному прикладі власне метафоричне зображення тварини концептуалізує фізичну здатність тварини швидко переміщатися, одночасно актуалізуючи загрозу життю, яка виходить від таких перегонів:

Most organizations stumble into the process danger zone without ever realizing it. This is the practice of repetition and duplication based on the belief that what once worked will continue to do so. However, time is an animal that never stops moving forward, if you haven't been keeping pace, you're likely further behind than you thought (Guardian, 26 June, 2007).

Досить часто у дискурсі можна зустріти приклади темпоральних метафор агресивного (*time is a predator*) і неагресивного (*time is a companion*) типу в одному фрагменті, що підтверджує суб'єктивне сприйняття часу людиною та доводить багатолікість цього універсального феномену. Також таке вживання є прикладом вже згадуваної парадоксальності сприйняття часу, як-от:

Someone once told me that time is a predator that stalks us all our lives. But maybe time is also a companion who goes with us on our journey, and reminds us to cherish the moments of our lives because they will never come again (Washington Post, 23 April, 2006).

Отже, проведений аналіз концептуальних метафор часу в публіцистичному дискурсі з позиції її дискурсотвірної ролі дає змогу виявити особливості вбудовування метафори в публіцистичний дискурс і її вплив на структурування дискурсу та визначити домінуючі уявлення суспільства про час. Дискурсотвірні концептуальні метафори з референтом ЧАС структурують дискурс та організовують інформаційно-змістову складову, яку можна предстати у вигляді екологічної системи. З'ясовано типи дискурсотвірного потенціалу темпоральних метафор: окремі метафори задають тональність, з якою узгоджують інші модальні та оцінні засоби; ряд концептуальних темпоральних метафор характеризує негативна спрямованість; низка метафор перебувають в парадоксальних відносинах у середовищі свого існування. З огляду на отримані результати перспективним видається проведення дослідження дискурсотвірної ролі темпоральних концептуальних метафор з точки зору еколінгвістичного підходу у політичному, художньому та побутовому дискурсах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гошилик Н.С. Схемні образи часу в сучасній англійській мові : монографія / Н.С. Гошилик. – Івано-Франківськ : НАІР, 2013. – 220 с.
2. Кислицына Н.Н. Эколингвистика – новое направление в языкознании [Электронный ресурс] / Н.Н. Кислицына. – Режим доступа : <http://www.crimea.edu/tnu/magazine/culture/culture37/part1/zip/kislitsina.zip>
3. Шапочкин Д.В. Эколингвистическое моделирование политического дискурса / Д.В. Шапочкин // Вестник Тюменск. гос. ун-та. Сер. Филология. – 2012. – № 1. – С. 103–110.
4. Evans V. The Structure of Time : Language, Meaning and Temporal Cognition / V. Evans. – Amsterdam ; Philadelphia : John Benjamins, 2003. – 286 p.
5. Fill A. The Ecolinguistics Reader : Language, Ecology, and Environment / A. Fill, P. Muhlhausler. – N. Y. : Continuum, 2001. – 296 p.
6. Haugen E. The Ecology of Language / E. Haugen // The Ecology of Language. Essays by Einar Haugen / Ed. by A.S. Dil. – L. : Stanford University Press, 1972. – P. 324–329.
7. Lechevrel N. The Intertwined Histories of Ecolinguistics and Ecological Approaches of Language(s). Historical and Theoretical Aspects of a Research Paradigm [Электронный ресурс] / N. Lechevrel. – Режим доступа : http://halshs.archives-ouvertes.fr/docs/00/41/39/83/PDF/History_of_ecological_approaches.pdf
8. Wendel J. Notes on the Ecology of language / J. Wendel // Bunkyo Gakuin University Academic Journal, 2005. – No 5. – P. 511–516.
9. Wiertelwska J. Ecolinguistic Approach to Foreign Language Teaching on the Example of English / J. Wiertelwska // Giottodidactica XXXVII, 2011. – P. 141–151.